

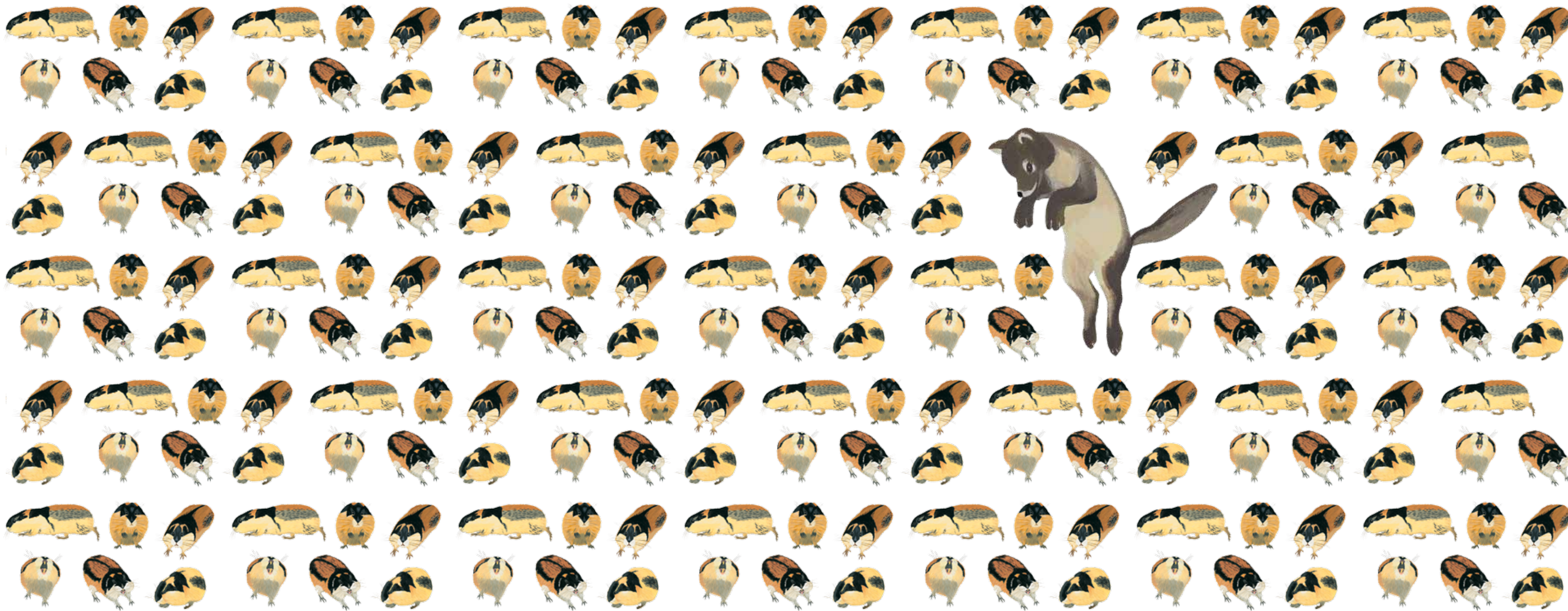

Möt fjällräven

Nina E. Eide, Terje Borg och Camilla Næss

ILLUSTRERAD AV Inger Lise Belsvik

OPAL

Tack till Terje Borg, en tvåbent fjällräv och engagerad författare,
som tyvärr inte fick se den här boken färdig.

© Bokförlaget Opal, 2013

© Illustrationer: Inger Lise Belsvik, koboltdesign.no

Grafisk form: Erika Sandström, essdesign.se

Originaltitel: Møt fjellreven, Mangschou A/S Bergen

Svensk översättning: Karin Ericson, taiganature.se

Faktagranskare: Arild Landa och Øystein Flagstad, NINA

Typsnitt: Meta Sans & Serif

Papper: Arctic volume 150 g

Tryck och bindning: John Grieg AS, 2013

ISBN: 978-91-7299-639-7

www.opal.se

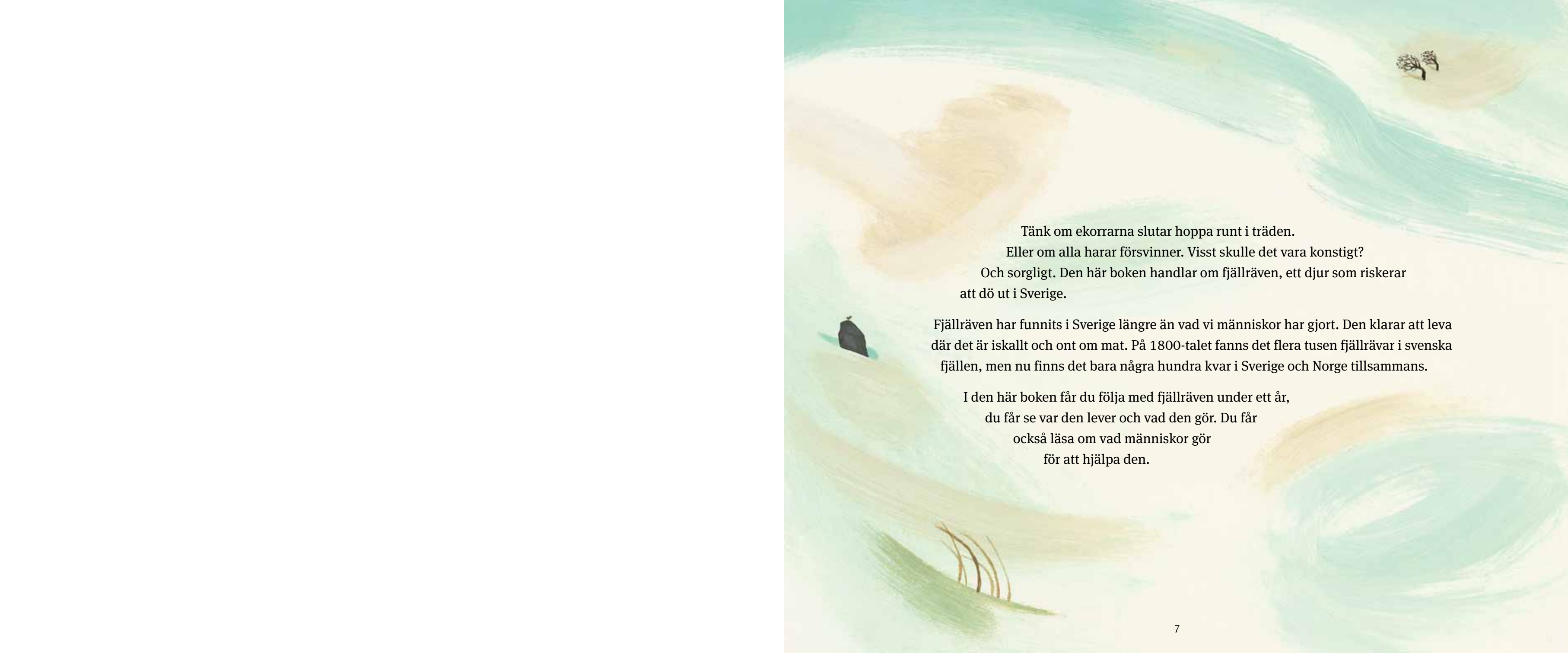
Möt fjällräven

Nina E. Eide, Terje Borg och Camilla Næss

ILLUSTRATIONER Inger Lise Belsvik

ÖVERSÄTTNING Karin Ericson

OPAL

Tänk om ekorrarna slutar hoppa runt i träden.
Eller om alla harar försvinner. Visst skulle det vara konstigt?
Och sorgligt. Den här boken handlar om fjällräven, ett djur som riskerar
att dö ut i Sverige.

Fjällräven har funnits i Sverige längre än vad vi människor har gjort. Den klarar att leva
där det är iskallt och ont om mat. På 1800-talet fanns det flera tusen fjällrävar i svenska
fjällen, men nu finns det bara några hundra kvar i Sverige och Norge tillsammans.

I den här boken får du följa med fjällräven under ett år,
du får se var den lever och vad den gör. Du får
också läsa om vad människor gör
för att hjälpa den.

Det är maj månad och vår.
Högt uppe i fjällen ser det fortfarande ut som vinter.
Men det finns vårtecken.

Här föds nytt liv, just nu i maj.

I en lya inne i en sandkulle föds valpar.
Fjällrävsvalpar. När de är nyfödda är de så små att du
skulle kunna ha en i din ficka. Men de växer fort för mammans
mjölk är fet och god.

Fjällräven är släkt med hunden och den är lite större än en katt när den
är fullvuxen.

Vuxna fjällrävar lever tillsammans i par och försvarar sitt område mot
andra rävar. Hannen och honan hjälps åt att sköta om sina valpar.

I slutet av juni
kommer valparna ut från lyan för första gången.
De börjar nu äta mat som föräldrarna fångar.

Fjällräven är ett rovdjur. Det betyder att den äter andra djur. De som
blir uppätta kallas bytesdjur. Favoritmaten är fjälllämmel, en liten gul
och svart gnagare. Har du hört talas om lämmelår? Då vimlar det av lämlar
i fjällen. Andra år ser man inte en enda lämmel.

Fjällräven äter också möss, grodor, fåglar, ägg och rester som andra rovdjur
har lämnat. Med lite tur kan den också fånga harar. Men det är ont om dessa
bytesdjur i fjällen. För att mätta en stor fjällrävsfamilj behövs massor av lämlar.
Därför får fjällräven många valpar när det är lämmelår.

Förr var det lämmelår vart tredje eller fjärde år. Men mildare vintrar i fjällen
gör att det nu är längre mellan lämmelåren och då föds färre fjällrävsvalpar.

I juli är det sommar i fjällen. Solen värmer, växter blommor och djurungar blir större. Myggor surrar och fåglar har näbben full med mat. Alla har bråttom för om bara några veckor blir det höst. Valparna behöver äta mycket och ofta. De måste bli feta innan det blir vinter.

Valparna leker ofta ute nu
och vågar sig längre och längre bort
från lyan.

När de leker och brottas med varandra
tränar de sig för vuxenlivet, de lär sig att jaga,
fånga mat och att försvara sig. När hösten kommer
jagar föräldrarna iväg valparna från lyan.
De måste då klara sig själva.

A stylized illustration of two foxes swimming in a blue river. The river flows from the top left towards the bottom right. The background is a warm, textured yellow-orange. Several dark blue and grey rocks are scattered in the river and along the banks. On the left, a black and white fox is swimming. On the right, a larger red fox with a white underbelly and a bushy tail is swimming, looking towards the smaller fox.

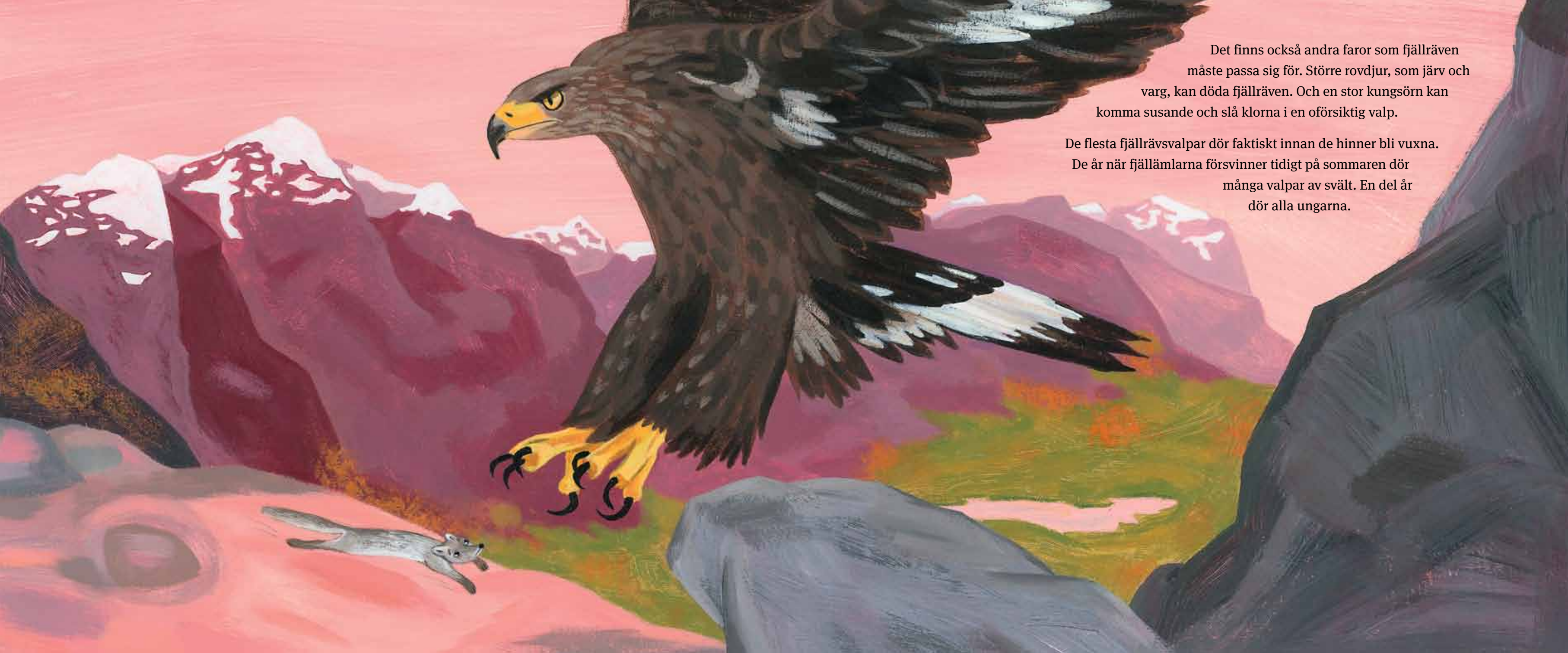
Fjällrävens värsta fiende är rödräven. Den är dubbelt så stor som fjällräven och kan krypa in i lyan och döda både vuxna fjällrävar och valpar. Sedan flyttar rödräven gärna själv in.

Fjällräven och rödräven är konkurrenter. Det betyder att de kämpar om något de båda vill ha. De kämpar om samma bytesdjur och om de bästa ställena att bo på. Eftersom rödräven är störst är det oftast den som vinner.

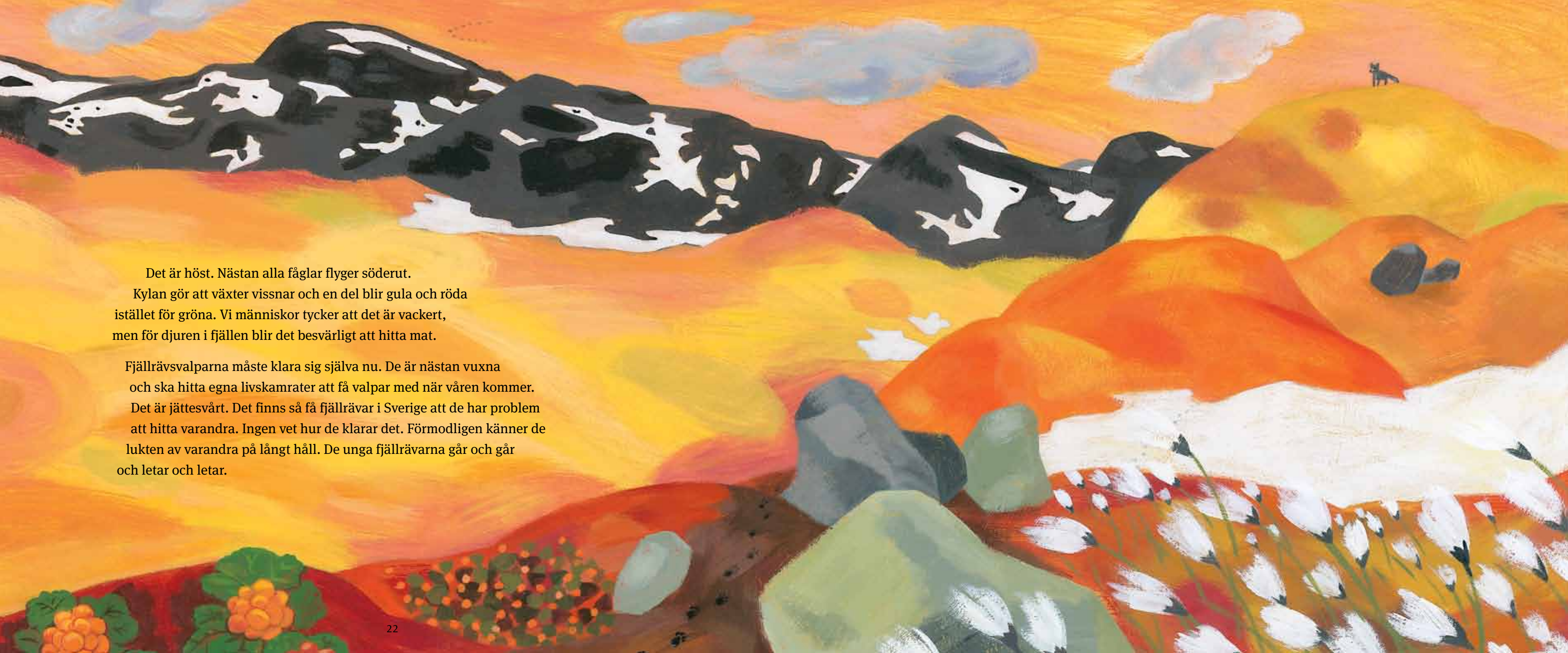
Rödräven tar ofta de bästa lyorna, de som ligger nära fjällbjörkskogen. Där finns det mest mat. Fjällräven får då nöja sig med lyor högre upp på fjället där det är tuffare att leva. Där kommer vintern tidigare, kanske redan i slutet av augusti, och det finns inte lika många bytesdjur.

Det finns fler rödrävar i fjällen nu än det gjorde förr. Konkurrenten har därför blivit hårdare. Kanske är det mildare vintrar som gör att rödräven trivs i fjällen nu eller kanske finns det så många rödrävar i skogen att några måste flytta till fjälls.

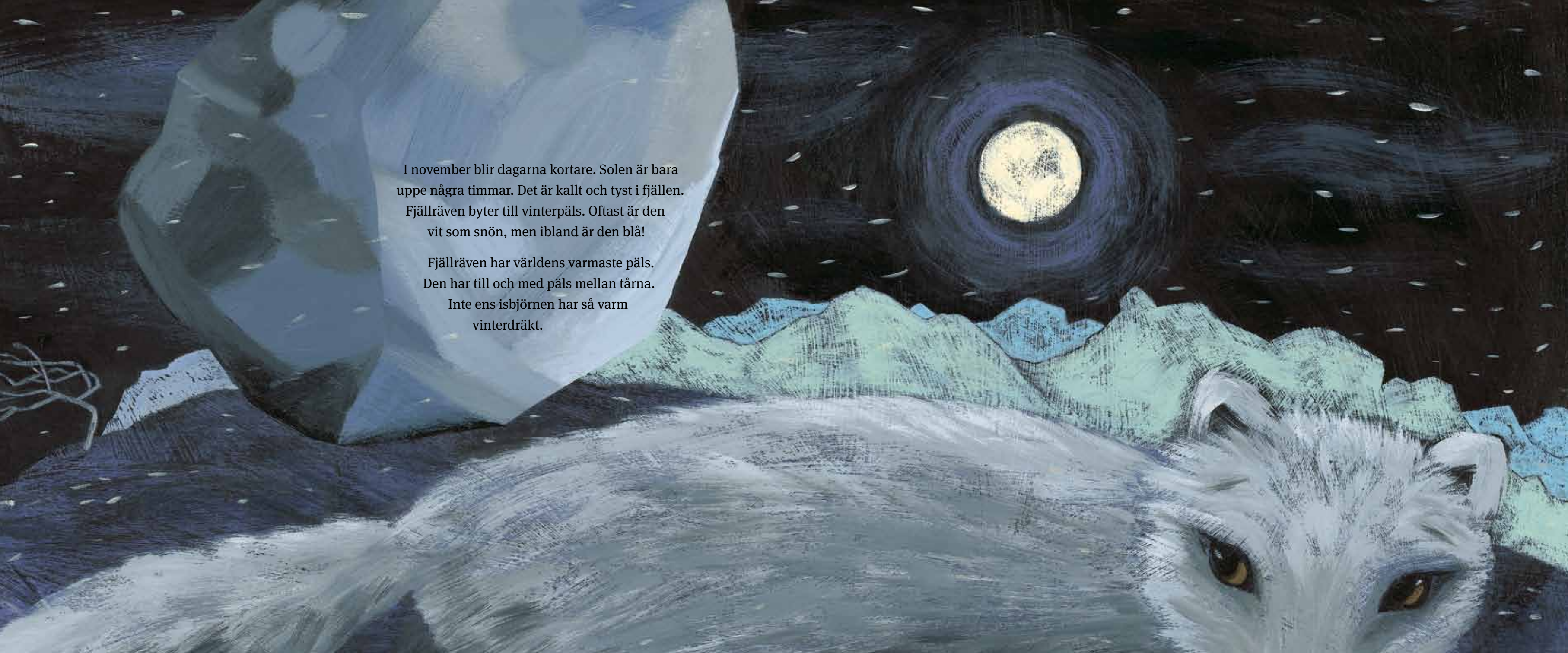
Det finns också andra faror som fjällräven måste passa sig för. Större rovdjur, som järv och varg, kan döda fjällräven. Och en stor kungsörn kan komma susande och slå klorna i en oförsiktig valp.

De flesta fjällrävsvalpar dör faktiskt innan de hinner bli vuxna. De år när fjällämlarna försvinner tidigt på sommaren dör många valpar av svält. En del år dör alla ungarna.

Det är höst. Nästan alla fåglar flyger söderut.
Kylan gör att växter vissnar och en del blir gula och röda
istället för gröna. Vi människor tycker att det är vackert,
men för djuren i fjällen blir det besvärligt att hitta mat.

Fjällrävvalparna måste klara sig själva nu. De är nästan vuxna
och ska hitta egna livskamrater att få valpar med när våren kommer.
Det är jättesvårt. Det finns så få fjällrävar i Sverige att de har problem
att hitta varandra. Ingen vet hur de klarar det. Förmodligen känner de
lukten av varandra på långt håll. De unga fjällrävarna går och går
och letar och letar.

I november blir dagarna kortare. Solen är bara
uppe några timmar. Det är kallt och tyst i fjällen.
Fjällräven byter till vinterpäls. Oftast är den
vit som snön, men ibland är den blå!

Fjällräven har världens varmaste päls.
Den har till och med päls mellan tårna.
Inte ens isbjörnen har så varm
vinterdräkt.

När snön ligger djup i december kan fjällräven
gräva en snögrotta som skydd mot väder och vind.
Fjällrävens andedräkt värmer upp gropan.

Fjällräven kan ligga i sin grotta i ett par veckor utan att äta.
Den lever på fett som den lagrade i kroppen när det fanns mycket mat.
Nu fungerar fettet som matsäck.

I somras, när det fanns mycket mat, kunde fjällräven också hamstra. Det betyder
att den dödade bytesdjur och sparade för vintern. Den grävde ner lämlar, fågelägg
och annan god fjällrävsmat. Nu använder den sin nos och kan lukta sig fram till
sina matgömmor. Med lite tur finns godsakerna fortfarande kvar.

Det finns så få fjällrävar att de ska ha tur
för att hitta varandra. Det räcker inte att en hona
och en hane har tur och möts – för att bli ett par
måste de förstås gilla varandra också.

De lär känna varandra genom att nosa runt ögonen, nosen och i rumpan.
Kroppsspråket är också viktigt. Den ena hoppar runt på styva ben för att se
hur den andra reagerar. Om allt känns bra rullar de runt och
lägger sig på rygg.

Men om en av fjällrävarna redan har en livskamrat
jagas nykomlingen iväg.

Fjällrävarna behöver hjälp att bli fler.

I Norge har man därför fångat in några fjällrävar som får bo i skydd innanför höga stängsel på Dovrefjell. Ungarna som föds där varje år släpps ut i det fria när de har blivit stora nog att klara sig själva.

Det händer att fjällrävar som släpps fria i Norge vandrar till Sverige, hittar en bra lya och någon att få valpar med.

Om du någon gång har turen att få se en fjällräv så kan det hända att den har örhängen. Det är märken i olika färger som forskare sätter på fjällrävarna för att känna igen dem. Man vill ta reda på hur långt de vandrar och vart de går när de flyttar hemifrån.

Det är viktigt att fjällrävarna får
mycket mat. De som hjälper dem
sätter därför ut automater med hundfoder.
Automaterna sätts i närheten av fjällrävslyor
och ingången görs så trång att rödrävar och
andra större djur inte kan komma in.

Forskarna hoppas att fler fjällrävar ska överleva om de får extra mat.
Kanske får de också valpar även om de inte hittar lämlar.

En hona och en hanne som
tycker om varandra parar sig i mars
varje år. De gör alltså valpar. Men det konstiga
är att om honan har ätit för lite under vintern så blir
det inga valpar. Fjällrävshonan måste vara mätt
och glad för att valpar ska börja växa
i hennes mage.

I april är våren på väg. Flyttfåglarna kommer tillbaka till fjällen och dagarna blir ljusare. Fjällrävarna är mest hemma vid sin lya. Om det blir valpar föds de två månader efter parningen.

Ingen vet hur det kommer att gå för fjällräven i Sverige. Klimatförändringen gör livet svårare för dem. Men där det finns foderautomater överlever fler ungar. Hjälpen som fjällrävarna får ökar chansen att de i framtiden kan bli tillräckligt många för att klara sig utan hjälp.

Kanske blir de så många att du en vacker dag får se en!

Mer om fjällräven

LATINSKT NAMN: Vulpes lagopus. Vulpes är en av fyra rävsläkter. Lagopus betyder harfotad.

VIKT: 2,5–5 kilo. Hannen är oftast lite större än honan. Valparna väger bara 40–50 gram när de föds. Det är ungefär lika mycket som ett vanligt hönsägg.

LÄNGD: 45–67 cm, plus svansen 25–43 cm.

MAXÅLDER: 5–8 år.

MAT: Fjällämlar, möss, fåglar, fågelägg, grodor och kadaver (döda djur, oftast renar).

KÄNNETECKEN: Liten spetsig nos och små öron. Den finns i två färgvarianter som kallas viträv och blåräv. Viträven är snövit på vintern. Sommartid är den gråbrun med gulvit päls på sidorna, magen och halsen. Blåräven är mörkt stålblå vintertid och brungrå på sommaren.

Fjällräven springer nästan alltid, och på ett väldigt speciellt sätt, den liksom galopperar med nästan stela ben.

PARNINGSTID: Mars–april.

FÖDSEL: Valparna föds i maj–juni.

ANTAL VALPAR: 2–16 valpar per kull, 6–8 är vanligt. När det är bra lämmelår kan det födas 9–13 valpar. Rekordet är 16 valpar.

Fjällräven får inga eller få valpar om det är ont om fjällämmel. Därför varierar antalet valpar år från år. År 2011, som var ett bra lämmelår, hittade forskarna mer än 100 fjällrävskullar i Sverige och Norge tillsammans. Men år 2012 fanns inga lämlar och då hittade man bara en enda kull.

LYAN: Fjällräven bor och föder sina valpar i en lya under marken. Lyan är ofta grävd i en sandkulle. Den har många ingångar och flera rum. Ibland väljer fjällräven ett stenröse som lya istället.

REVIR: Fjällrävsparet försvarar ett stort område runt sin lya mot andra fjällrävar. Området kallas revir. De markerar sitt revir genom att kissa på tuvor och stenar för att tala om för andra rävar att – här bor vi. De jagar bort andra rävar som kommer in i reviret. Reviren kan vara olika stora, 5–60 kvadratkilometer. För en vuxen människa tar det en hel dag att gå runt ett 60 kvadratkilometer stort revir.

VANDRING: Fjällräven kan vandra långt. Den kan vandra på isen från Kanada, över Nordpolen till Ryssland. Den längsta sträcka man vet att en fjällräv har gått är över 4 000 kilometer, det är lika långt som att gå från allra nordligaste Sverige, genom hela Europa, till Rom i Italien.

UTBREDNING: Fjällräven lever bara i de allra nordligaste delarna av världen. Den finns i Ryssland och Nordamerika. Och den finns på de

flesta öarna i Arktis, till exempel Svalbard, Island och Grönland. I Norge och Sverige finns fjällräven bara i fjällen. I Sverige finns de flesta fjällrävarna i Jämtlands län.

ANTAL: Det finns flera hundra tusen fjällrävar i världen. I början av 1900-talet fanns det sammanlagt fler än 10 000 fjällrävar i Sverige och Norge. Nu finns det bara några hundra.

Fjällräven är därför hotad i Sverige och Norge, och kanske redan utdöd i Finland.

Vad betyder det att en art är hotad?

Att en art är hotad betyder att det finns risk att den dör ut, att den försvinner helt från landet.

Arter som är hotade i Sverige finns på en lista som kallas rödlistan. Norge har också en rödlista. Det finns en lista för alla hotade arter i Europa och en för alla världens hotade arter.

Många arter i Sverige är hotade!

År 2010 fanns det 4 127 arter på den svenska rödlistan. Arterna som finns på rödlistan är indelade i grupper efter hur nära de är att försvinna. De som är allra mest hotade finns i gruppen ”akut hotade”. Fjällräven är en av dem. Exempel på andra lika hotade arter i Sverige är fågeln tornuggla, fisken ål, blomman åkerskallra och skalbaggen skarptandad svampborrare. Rödlistan ändras ibland eftersom det händer att någon art minskar snabbt och då blir mer hotad. Det händer också, som tur är, att det blir fler av

en art och då är den ju inte lika hotad längre. Artdatabanken håller koll på alla arter i Sverige.

Varför ska vi skydda arter?

Alla arter i världen har utvecklats under mycket lång tid och i samspel med varandra.

Samspelet mellan olika arter kallas ekosystem. Alla djur, växter, svampar och mikroorganismer som lever tillsammans i ett ekosystem är beroende av varandra och påverkar varandra. En del arter är mat åt andra, en del behövs för att bygga bo. Vi människor förstår ibland inte varför en art finns eller på vilket sätt den gör nytta. Många arter vet vi ingenting om och fortfarande upptäcks nya arter runt om i världen varje dag. Arter som dör ut är borta för alltid – vi kan aldrig få tillbaka dem. Kanske försvinner en art som skulle ha kunnat bli värdefull för oss. Också vi människor ingår i ekosystem och är beroende av andra arter.

Hjälp till hotade arter

I Sverige är alla vilda fåglar och däggdjur fredade. Det betyder att man inte får döda eller skada dem. Under vissa tider på året kan det ändå vara tillåtet att jaga en del arter. Du vet säkert att till exempel älg och rådjur jagas, men inte hela året. Hotade arter får inte jagas alls.

Några av de mest hotade arterna får extra hjälp. Fjällräven är en sådan art, andra är till exempel den grönfläckiga paddan och fåglarna vitryggig hackspett och pilgrimsfalk.

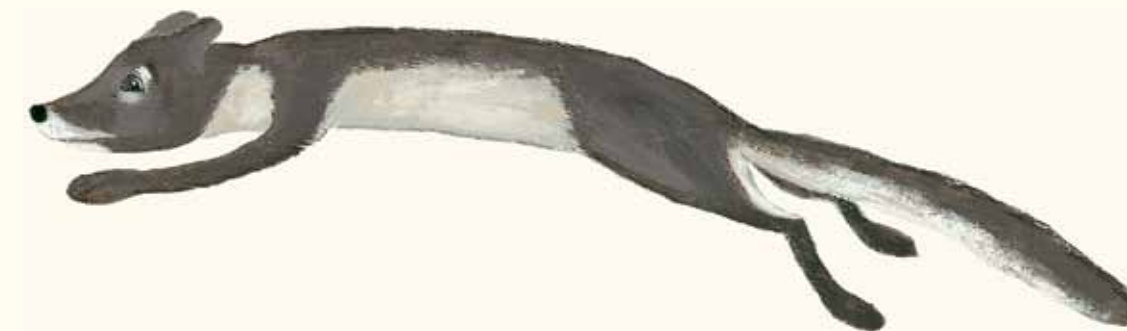
Sverige har skrivit på avtal med andra länder att vi ska försöka rädda arter som är hotade.

Varför är fjällräven hotad?

Fjällräven har varit hotad i nästan 100 år. Fjällrävens päls är varm och vacker. Människor dödade därför fjällrävar för att få pälskläder. I Sverige blev fjällräven fredad år 1928. Ändå är den fortfarande hotad.

Det finns flera orsaker till det:

- Det finns så få fjällrävar att det är svårt för dem att hitta varandra. När fjällräven inte hittar någon att para sig med blir det ju inga valpar.
- Det är inte lämmelår lika ofta som det var förr. Under dåliga lämmelår föds ofta inga valpar alls.
- Nu finns det flera rödrävar i fjällen än förr. De konkurrerar ut fjällrävarna.

Vem hjälper fjällräven?

Djur har ingen koll på gränser mellan länder, därför är det viktigt att länder samarbetar. Många människor i Sverige och Norge jobbar med att hjälpa fjällräven. Forskarna försöker lära sig allt om fjällräven och om miljön som den lever i. Det forskarna lär sig används för att hjälpa arten.

Det är politikerna som bestämmer om fjällräven och andra arter ska få hjälp. De bestämmer också hur mycket pengar som ska användas för att hjälpa olika arter.

Naturvårdsverket och länsstyrelserna ser till att det som politikerna har bestämt blir gjort.

På länsstyrelsen arbetar naturbevakare. De håller koll på vilka lyor det bor fjällrävar i och att de får vara i fred. Naturbevakarna sätter också ut foderautomater och fyller på hundmat i dem. De skjuter också rödräv om den kommer till områden där det finns fjällräv.

Varje år kontrollerar naturbevakarna och forskarna också om det har fötts fjällrävsvalpar

och så försöker de räkna alla valparna. Om det är många valpar som leker på lyan kan det vara riktigt svårt att räkna dem.

Naturskyddsföreningen, Svenska Rovdjursföreningen och Världsnaturfonden WWF är organisationer som också arbetar för att hjälpa fjällräven. De försöker till exempel informera politikerna om att fjällräven behöver hjälp.

Den norska fjällrävsuppfödningen

År 2005 började man föda upp fjällrävar i Norge. Man fångade in några vilda valpar, både hannar och honor, som blev par. Varje par bor i en inhägnad som är stor som en fotbollsplan. Där är fjällrävarna skyddade mot fiender och de får massor av mat. Och valpar. När valparna är sju–åtta månader, och kan klara sig själva, släpps de ut i olika fjällområden i Norge.

Fram till år 2012 har man släppt ut fler än 200 fjällrävar. Alla överlever inte. Ändå finns det nu åter fjällrävar i områden i Norge där de tidigare

var försvunna. En del av de utsläppta fjällrävarna går över gränsen till Sverige och hittar någon att få valpar med här. Även vi har alltså nytta av den norska uppfödningen.

Vill du se fjällräv?

Det finns fortfarande så få fjällrävar att de nästan är omöjliga att träffa på. Du ska ha riktigt mycket tur för att få se en fjällräv i det vilda. Men om arbetet med att rädda arten lyckas blir chansen större att du får se den nyfikna lilla räven i framtiden.

Skulle du hitta en lya där det bor fjällrävar måste du vara mycket försiktig. Om du stör dem kan de

bli rädda och flytta från lyan. Om du sätter dig med en kikare flera hundra meter från lyan så är det okej att du tittar på dem en stund. Men om du ser att fjällrävarna blir oroliga måste du gå därifrån.

Om du skulle se en fjällräv är det bra om du berättar det för naturbevakarna som arbetar i området. På fellesfjellrev.se hittar du information om hur du rapporterar. På den hemsidan hittar du också mycket information om fjällräv och om arbetet med att hjälpa arten.

TACK TILL

Boken är utgiven i samarbete med InterReg-projektet Felles Fjellrev och Norsk institutt for naturforskning (NINA). Boken är producerad med bidrag från EU-programmet InterReg Norge och Sverige, Direktoratet for naturforvaltning i Norge, Länsstyrelsen Jämtlands län i Sverige och Stockholms universitet.

Har du lust att lära känna fjällräven?

I den här boken får du följa med fjällräven under ett helt år.
Du får se var den lever och vad den gör. Du får också läsa om
vad människor gör för att rädda fjällräven i Sverige.

ISBN 978-91-7299-639-7

9 789172 996397

OPAL